

A színház lelke és anyaga avagy fordítva

„Te anyagot szültél, én tért nyerék” – mondja Lucifer az Úrnak, ami éppen megfelel a mindenkori teremtő és működtető viszonyának. Esetünkben: az író és a rendező (meg az elképzeléseit megtestesítő színészek) összetartozásának. Bizonyos eszeketyegtető polémiák szívesen firtatják, hogy ugyan ki a fontosabb a színházban, a darabíró-é avagy a játszó személyek, és ilyenkor emlékeztetni szoktak rá, hogy nem volt mindenkor szerző, de még a legmerészebbek sem állítják, hogy el lehetne játszani bármit is picinyke sztori, picinyke jellemrajzok nélkül. Legalább vázlatnyi anyag kell (kanavász), hogy érdeklődéssel nézhesse a kíváncsi a spettákulomot. Mivel ugyebár az biztos, hogy műélvező nélkül nincsen műélvezés.

Vegyünk egy nagyon egyszerű példát: Peppinó átmegy a kifeszített kötélén. Taps. Peppinó átmenne a kötélén, hogy megölelje Pepitát, de fél, botladozik, átvergődik, ölelés – izgalom fokozta taps. Peppinó átrohanna Pepitához, de a gonosz Pantallone a botladozó szerelmezt még letről is dőfli egy bottal. Peppinó csak azért is átevickél, ölelés, taps, plusz még a gonosz is le van győzve. Nagyobb taps. Az artista számára mindhárom esetben ugyanaz a föladat: bizonyos távot megtenni kötélén járva. A komédia – dramaturgia – színesíti az aktust: szerelmi történeté fokozza a mutatványt, felhasználva a néző társadalmi empátiáját. Vagyis a gravitáció legyőzése keltette izgalom kiegészül a pszichikaival. Így a produkció már nem

puszta mutatvány, ez már emberábrázolás. E tájt kezdődik a színész. Az író dolga, hogy az A pontból B pontba jutást, a nehezítő körülményeket és a tét mibenlétét kitalálja, ha ez megvan, már csak a színészen múlik, mekkora színgazdagsággal árnyalja történelmi, társadalmi, pszichikai hitelű testté a szerepet.

Csákányi Eszter nyolcvan percig Brecht-Weill-dalokat énekelt a Kamra színpadán. A zenekar is, a sminkelő színész is látható a nyílt színen. Semmi teatrális trükk, Csákányi szusszanásnyi időt se hagy, amíg kendőt cserél, vagy hátrasimítja a haját, addig is mesél. Közben hol Bicska Maxi, hol Kocsma Jenny, hol Kurázi mama, vagy bajtársaira emlékező obsitos, táborigi prosti, agitátor: „Előbb a has jön, aztán a morál.” A dalokat tisztá, éles hangon énekli; minimális program, bármelyik szolfézszen edzett leányka megteheti. Csakhogy Csákányi színművész, mozgásba hozza tehát mindazt az eszközt, amit érett művészként használni képes. Az ordenáré kéjiparos a farát riszálja, a kültelki macsó selmán pillog, a katona özvegye dermedté válik, üres arca mutatja: érthetetlen, hogy vége a győzelmeknek, a gazdag ajándékoknak, s már csak egy táborigi postalap maradt. Az amerikai jellem kifejezésére tengerentúli kupléénekes módjára le-fel rángatja vállait, a seholsincs szigetre vágyakozva Niobe-mód le-cövekel; most gnóm mosogatólány, most nyúlánk díva-jelölt; most széttárt ujjain vastag gyűrűk képződnek, akár az újjagdagoknak. Mi az a sok minden, amivel banni tud a színész? Csak nem az a nagy esemény, hogy keze, lába, feje, szemepárja van? Nem anatómiai csoda az, amit bámulunk, hanem az, amit a mindenki számára adott „kellékekkel” Csákányi Eszter felidéz: a gyermeki mohóság gesztusában az ostoba elesettek bosszúvágya; a szétesett arcban a túlbüntetett primitívek fájdalma; a satnya érzelmek mögött felizzik a sóvárgás; a parodizáló zenét görög gyászban dalolja; a táborigi prosti, az örömlány sírva buzdítja a fiúkat, mert rövid itt az élet; a

megvetett mesterség gyakorlója anyamód búcsúzik a halálba menőktől. Csákányi mindenkor kikökökelt a kerékvágásból, kifordítja az idillt: a zengő világmegváltás egy biccentéstől kivillantja az önérdeket; egy lassabban megismételt refrén érzékelteti a szájhősök döbbenetét, mert bedarálja őket is a póz; a hangjába lopott tremolót sűrű pillaverdeséssel kíséri, és paff, a dolog már paródia-közelivé válik. Erre mondja a szaknyelv, hogy elidegenítés. Voltakepp észre térítésről van szó. Csákányi éssen jár, mert tudást közvetít. A dalok ürügyén elénk teríti a kornak ábrázatját, miáltal nemcsak azt látjuk, amit csinál, hanem azt is megéljük, ami a gesztusok mozgatója: sorsok, erkölcsi ítéletek, tartalmas és kiürült gesztusok színe és fonákja. Ami a közvetlen anyagon túl a lélek.

Néhány nappal később ugyanezeket a deszkákon adták Garaczi László Prédales című... hm... izé... Nagyon vázlatos valamicsodaság ez, még csak nem is szüzsé, mert Garaczi hm-hm-öhöm-böhöm-je még ennél is hígabb hümhüm-izé. Annyi nyilvánvaló, hogy 1995-ben az USA egyik egyetemének nemzetközi diákszallóján ösztöndíjasok sertepertélnek. Tényleg: hol perte, hol serte, de hogy tennének bármit is, azt nem lehet állítani. Elbeszélő hősünk azzal próbálja elütni az időt, hogy darabot ír, viszont vagy honfitársnőjére jön rá a beszélhetnék, vagy húsvágó bárdal kergetik egymást a lakótársak, úgyhogy a mű nehezen készül, pedig ez leend az a darab, amit éppen nézünk, erről hősünk többször biztosítja az egybegyűlteket. Jó kis kibeszélés ez a szövegből, nincsen kedvünk ellen a móka, végül is modernkedni – sőt, posztmodernkedni! – jöttünk Thália csarnokába, csak unalmas ne legyen. Minden elkövetődik: vicceket mesélnek, álmokat látnak, amerikai rajz- és reklámfilm-paródiákat idéznek, hol vihar van, hol meg verőfény – csak darab nincsen. El-elkaccantja magát a közönség, hiszen van olyan vicc, amit még nem hallott; van emlék, ami az ő kollégista élményeit idézi, és ha az egész húsz perc-

nél nem tartana tovább, akkor még el is lehetne viselni mint diákkabarét. A szerző és színészei ugyanis ennyit tudnak ösztöndíjról, darabírásról – az életéről. Nem állíthatom, hogy sok ez, azt sem, hogy kevés, de a játékidő ötször húsz perc, miáltal az est négyötödében nem történik semmi.

Máté Gábor rendezőnek már sikerült országos sikerűvé gerjesztenie ennél nem erősebb drámai anyagú színpadi mókát, most sem lehetetlen, hogy besegetett a darabszerzés munkájába (úgy sejtem, a Szabó Győző játszotta figurákat leginkább neki köszönhetjük), de az alaphelyzet hiányát nem feledtethette. Itt senki nem kíván A pontból a B-be jutni, így ezt a vállalkozást senki nem akadályozhatja vagy pártolhatja. Még amit a figurákról bemutatkozás-kor állítottak, azt sincs módunk megfigyelni: Chrystel nem cinikus és nem is nem-cinikus, akár ott se volna; Genya nem diétázik sem szóban, sem tetteleg. Janonis sem faragcsál, a nyílt színen biztos, hogy nem, a színen kívül meg akár a színészbüfében is ücsöröghet. Egyedül az Irodalmi lexikonnak hihetünk: Garaczi negyven múlt, posztmodern, írásai nem sorolhatók egyetlen műnemhez sem. Most már csak az a kérdés, hogy mi ebben a jó?

Garaczi László komolyan vette a műfajtagadást és azt, hogy az irodalom anyaga a nyelv. A színpadon nyelvelnek tehát, olykor több nyelven is, és amennyi szellem kicsíholható egy ikes ige ikjéből, az ki is van csíholva. Csakhogy egy szimpla kis tévényilatkozás is többet mond annál, mint a mondatok gramma-

tikai közleménye. Mert ha például egy pártvezér azt mondja, hogy „patakvér”, akkor azt is kifejezetre juttatja, hogy... nem merem kimondani, ha pedig azt halljuk, hogy „megbonthatatlan barátság”, akkor legalábbis nyílt megszállásra gondolunk. Ezért merem mondani, hogy Csákányi Eszter egyetlen vállrándítása többet képes kifejezni, mint órányi bravúros szószonglőrködés a... De hagyjuk! Semmi céloom, hogy rangsoroljam a színház művészeit vagy produkcióit. Arra sem sandítgatok, hogy befolyásolhatnám az évad legjobb magyar ősbemutatójáért folyó versenyt. Sem dráma nincsen, sem küzdelem. Sőt! Garaczi díjazott lehet a hatalmas bátorságáért. Mindössze annyi a vágyam, hogy emlékeztessenek: „ember a poézis első tárgya”. Se anyag, se szellem nincsen nélküle, még a színpadon se.

*Kamra: Brecht–Weill–Csákányi-est
Rendezte: Ascher Tamás; magyar szöveg: Eörsi István; ruhák: Szakács Györgyi; tér: Khell Zsolt; fény: Bányai Tamás; szerkesztő: Merényi Anna; hangszerelte és a kamarazenekart vezeti: Darvas Ferenc.*

Énekel: Csákányi Eszter.

*Kamra: Garaczi László: Prédales
Rendezte: Máté Gábor; díszlet: Horgas Péter; jelmez: Berzsényi Krisztina.*

Chrystel – Huszárik Kata; Egon – Takátsy Péter; Elena – Bodnár Erika; Janonis – Varga Zoltán; Erika – Illés Györgyi; Genya – Molnár László; Loyd – Lengyel Ferenc; Roy – Szabó Győző; Bessy – Ónodi Eszter f. h.